

Anmeldelser

Ole Degn (udg.): Kancelliets Brevbøger 1654 vedrørende Danmarks indre forhold.

Rigsarkivet 2001. 388 sider. 384,00 kr.

Rigsarkivets store udgave af Danske Kancellis brevbøger 1551-1660 nærmer sig sin afslutning. Kancelliet var i 1500- og 1600-tallet det centrale regeringsorgan, der tog sig af stort set al indenlandsk civiladministration, og brevbøgerne er derfor en hovedkilde til Danmarks indre historie i tiden fra Reformationen til Enevældens indførelse. Det foreliggende bind er det 33. i rækken, siden udgivelsen blev påbegyndt i 1885, og følger 400 sider til de allerede 24.500 tryksider i de 32 andre bind. Alle bind er forsynet med person-, sted- og emneregister, der gør det muligt at udnytte de mange 1000 sider – også for skolehistorikere.

F.eks. udgik der 24. februar 1654 kongebrev til lensmanden på Silkeborg, Mogens Høg, om studenten Johan Brunsen, der havde tjent præsten Niels i Them som hans børns skolemester. Præsten mistænkte ham for at have stjålet et skrin og havde derfor afskediget ham og indledt sag mod ham. Til lige havde Johan undsagt ham, og derfor havde Niels taget ham i arrest. Mogens Høg skulle sørge for, at sagen ikke unødigt blev opholdt.

I december fik biskoppen i Ribe, Peder Jensen Kragelund, brev om Haderslev Skole. Skolens forstandere havde henledt opmærksomheden på, at kongens fader, Christian 4., havde anordnet stipendier til en student, der studerede på universitetet, og hvor stipendiets midler kom fra kirkerne i Haderslevhus Len. Bispem skulle indsamle penge og om muligt dobbelt, nemlig 2 rdl. af hver kirke, »eftersom berettes, at dette stipendium i 2 år resterer ubetalt,« og levere pengene mod kvittering til skolens forstander. I samme måned fik rektoren i Aalborg tildelt kronens anpart af korntienden i Stavning, som konrektoren tidligere havde haft.

Den 4. april, 3. maj, 1. juli og 1. septem-

ber udgik der breve til Jørgen Rosenkrantz, hofmester på Sorø Akademi, om at optage bestemte elever i akademiet, alle præstesønner: Niels Jensen fra Farstrup, Jens Jensen i Vildbjerg-Timring præstegård, Gregers Iversen og Hans Iversen, sønner af sognepræsten i Skjern, Søren Nielsen og Christen Nielsen, stedsønner af Svend Sørensen Leht, sognepræst til Lyngby-Albøge, Frands Pedersen Møller fra Kongsberg i Norge, samt Frands og Poul Nielsen, sønner af sognepræst i Vejrum, Niels Poulsen.

Vi får også oplyst, at kongen i august tillod professorerne og eksercitiemestrene på Sorø på egen bekostning at opsætte et dige som en halv tranché fra søen hen til Den filosofiske Gang »til at sikre adgangen dér til stedet mod at adskillige folk, om hvem de beklager sig, helst i disse svage tider, overløber dem mod deres vilje«. Kongen var tilfreds med, at der på diget blev sat så høj en port, at ingen kunne komme derover. Endelig blev dr. Thomas Fincke 28. februar løst fra forvaltningen af kommunitetets midler fra Philippi Jacobi dag, dvs. 1. maj. For den lange og gode tjeneste – han havde varetaget embedet i 50 år! – måtte han sin livstid ud, eller så længe han ville, forblive i Studiegården og beholde sin nødtørftige underholdning af stedets indkomst.

Ovenstående er blot nogle af de indførsler om uddannelsessektoren, man finder i det seneste bind af *Kancelliets Brevbøger*, som stærkt kan anbefales til enhver, der beskæftiger sig med uddannelse og i det hele taget med dansk historie i 1500- og 1600-tallet.

Christian Larsen

Signe Holm-Larsen (red.): Fremmedsprog i den danske skole.

Dansk Skolemuseum i kommission hos Kroghs Forlag 2002. 251 sider, illustreret 279,00 kr.

Europarådet og EU's ministerråd erklærede 2001 for internationalt sprogår. Formålet var

at udbrede forståelse for betydningen af at europæerne lærer, og dygtiggør sig i, hinandens sprog. Blandt de mange tiltag dertil indrettede Dansk Skolemuseum en udstilling med titlen »Vore fælles sprog – sprog som interkulturelt værktøj før og nu« og udgav desuden denne samling essays, forfattet af 17 fagfolk med særlig indsigt og erfaring mht. dansk fremmedsprogsundervisnings vilkår og udvikling samt nutidige tilstand.

Da disse forskelligartede bidrag tilsammen danner et righoldigt billede af samspillet mellem samfundets facetterede helhed og sprogundervisningens udformning og virkninger til forskellige tider, giver bogen en reel kulturhistorisk indsigt ud over det rent uddannelseshistorisk-faglige, som nok kunne fortjene almen udbredelse.

Det kan bogens tiltrækkende udstyr, deriblandt de mange talende og tankevækkende illustrationer, nok bidrage lidt til. Bemærkelsesværdigt her er forsiden med gengivelse af det ene af Pieter Breughel den ældres malerier af det ufærdige Babelstårn. Pointen kan være, at der er en uhyre lang tradition for at bestræbe sig på at afbøde den guddommeligt forordnede sprogforvirring, der i sin tid medførte det ydmygende byggestop. Måske kunne teologer som pastor Krarup og ligesindede mene, at denne bestræbelse så egentlig er ugudeligt, men det har aldrig afholdt menneskenes syndige børn fra at arbejde ivrigt for sagen og mene, at de havde mange gode grunde til det, f.eks. behovet for at forskellige folkeslag kunne komme hinanden ved i al fredsommelighed. Pikant nok var det først og fremmest den kristne kirke, der med betydeligt held lige fra tidlig middelalder gennem skolevirksomhed fik givet europæiske folkeslag latinens som et internationalt hjælpesprog, også det med en sådan grundighed at da man langt senere for alvor interesserede sig for, at de nationale folkesprog blev gensidigt tilgængelige, støbte man den dertil beregnede fremmedsprogs-pædagogik i latinens støbeform og gennemgående helt op til omkring 1900 overså, at levende, talte moderne sprog passede som fod i handske dertil.

Videre ud fra dette forløb og gennem kulturelle og politiske omvæltninger foreligger så nu en situation, hvor det erklærede mål for Europarådets mange sprogprojekter er, at

det er en menneskeret at have et fremmedsprog, mens EU i sit »White Paper« fra 1995 anbefaler, at borgerne får sprogfærdighed på tre sprog, og den danske skole officielt sigter på, at danskerne skal være tosprogede (og dermed være udrustet på tilsvarende vis som det til alle tider har været en selvfølge for millioner i den 3. verden). Undervejs i denne udvikling kan der på dansk grund med det historiske blik iagttages fænomener, som godt kan anspore til funderinger over sammenhængen mellem samfund og sprogundervisning/sproglæring. Hvad siger det f.eks. om det i århundreder multietniske dansk-norske kongerige, at der op i det 18. århundrede ikke var brug for skoleundervisning i tysk, af den simple grund at næsten enhver så at sige kunne gå ud på gaden og lære det tysk, der var brug for? Når nutidens Danmark i lighed med flertallet af de europæiske nationer er ved at komme i en tilsvarende situation i forhold til engelsk, betyder det så, at formaliseret engelskundervisning kan skrottes – eller endda at dansk sprog vil forbløde af domænetab, hvis der ikke sættes ind med målrettet førstehjælp? Hvorfor var oldnordisk en disciplin i gymnasiet fra 1871 til 1935 – og hvorfor netop i de år? Hvordan kunne aflivningen af latin faget i folkeskolen være betinget af, at en kortvarig S-V-regering blev oprettet i 1978, og kunne/skulle den aflivning have været forhindret? Hvordan kommer det dertil, at fransk og tysk skal slås om timetalstildelingen i folkeskolen? Hvor vidt har forskning inden for fremmedsprogs-pædagogik affødt ny metodik? Hvor vidt har ændret pædagogik været forårsaget af tekniske nyskabelser som f.eks. internet? Hvorfor var sproglaboratorier engang det helt store nummer, og hvorfor anses de nu groft set for dødens pølse?

Sådanne spørgsmål spiller ind på mange ledder på kryds og tværs af de enkelte essays i bogen. Det er nemlig et væsentligt træk, at bogen er redigeret med en velgennemtænkt samlet opbygning. Denne sørger for en afbalancering af udredninger af lange historiske forløb over for beskrivelser og analyser af nutidige sprogundervisningstilstande. Ligeledes står betragtninger over det overordnede begreb »fremmedsprog« som en social og kulturel faktor i ligevægt med statusopgørelser for de enkelte sprogfag. Mht. sidstnævnte

er det interessant, at der også er tænkt på at lægge op til en sammenligning mellem på den ene side de gammelkendte sprogfag, der hver for sig er stærkt påvirket, evt. hæmmet, af en lang pædagogisk tradition, og på den anden side et ny-etableret fremmedsprogfag, der må have sin pædagogik konstrueret helt fra bunden af, altså her det store nye sprogfag i dansk skole, dansk som andetsprog.

Emnefeltet har desuden en samfundsmæssig rimelig rummelighed, idet der er inddraget både gymnasiets forhold og et enkelt essay om (den nutidige misere i) de videregående uddannelsers fremmedsprogundervisning. Titlens ord »i den danske skole« forstås altså bredt. Måske kunne det have været værdifuldt, hvis man så også i denne bredde havde indbefattet et indblik i den sproguddannelse, der foregår i alle mulige slags voksenkurser, højskoler o.l., men det er ikke medtaget. Ud over den indholdsmæssige rummelighed er der vidde i henseende til holdninger og meninger, hvoraf nogle er markante; der er ikke noget tandløst over bogen (et af bidragene har overskriften »Hvor ensporede skal vi være?«), og den ægger således på mange måder til diskussion.

Ikke mindst denne sidste omstændighed peger på at denne bog, ud over generelt at have almen kulturhistorisk interesse, også kunne tænkes anvendt som tekstsamling til brug for fagdidaktisk undervisning på seminarier og Danmarks Pædagogiske Universitet. I samme retning trækker det, at den indeholder en hel del velvalgte eksempler på fagdidaktisk analyse af undervisningsmateriale og sprogfærdighedsprøver, samt at den byder på en yderst righoldig 18-siders fortegnelse over faglitteratur, officielle danske fagpædagogiske vejledninger samt internationale faglige net-adresser, foruden mange litteraturhenvisninger i noterne til de enkelte indlæg. Den fulde ydedygtighed i denne henseende ville have været opnået, hvis der også havde været et emneregister. Til fagdidaktik-brug lægger endvidere mange af bidragene klart op til frugtbare diskussioner om, hvordan en sprogundervisningspraksis kan gerere sig, klemt inde som den er mellem politik, økonomi og en forskning, der dårligt kan se skoven for bare variabler. Tilsvarende giver flere af forfatterens omgang med fashionabel fagterminologi anledning

til at granske, hvor meget – og hvor lidt – substans der er bag knæsatte plus-ord som f.eks. »AFEL« (ansvar for egen læring), og »funktionel grammatik«. Eller hvorfor en lille terminologiændring kan have ganske væsentligt perspektiv, som når Kirsten Hastrup citeres for at foreslå udtrykket »aktivt og passivt ordforråd« erstattet med »produktivt og receptivt ordforråd« (s. 108). Det bør i denne terminologiske forbindelse absolut siges, at de enkelte bidrag gennemgående holder deres sti prisværdigt ren for klægspræntiøs jargon; en grel, men meget sjælden undtagelse kan dog forekomme: »En sådan transformativ pædagogik er baseret på et principielt ressourcensyn på eleverne og på en vis grad af diversitet« (s. 195). Tonen er i øvrigt sagligt alvorlig; der er i sig selv noget teknokratisk sammenbidt over det hyppigt brugte centrale begrebsudtryk »kommunikativ kompetence«, og alt taget i betragtning er der vel p.t. heller ikke så meget at grine ad. Alligevel underspilles derved noget ret væsentligt: at det er lystbetonet at bakke med et andet sprog og den deri indvævede kultur; det er ikke tilfældigt, at Thomas Bredsdorff, Mihail Larsen og Ole Thyssen for en snes år siden gav deres fremragende værk om humaniora titlen »Til Glæden«. Denne side af sagen titter i »Fremmedsprog i den danske skole« interessant nok kun frem i en artikel der beskriver et forsøg med at begynde engelskundervisning i 1. klasse, og det skildres, hvordan børnene lever med i det.

Hvad enten bogen ansues som kultur- og samtidshistorie eller som fagdidaktik, er den som en helhed både vægtig og lødig. Sprogfolk vil kende navnene på mange af bidragerne og derudfra kunne få et indtryk af bogens kvaliteter. Derfor bør de her afslutningsvis anføres: Kirsten Antilla, Aase Brick-Hansen, Merete Engel, Annette Gregeren, Keld Grinder-Hansen, Michael Herslund, Anne Holmen, Signe Holm-Larsen, Christine Høstbo, Ingelise Jensen, Birgit Kastberg, Åse Højlund Nielsen, Svend Aage Outzen, Niels Plischewski, Elsebeth Rise, Vagn Skovgaard-Petersen og Chr. Gorm Tortzen.

Bent Sunesen

Arne Juul: Den levende fonograf: Nordmændenes Professor Higgins.

Rask supplement, vol. 13; University of Southern Denmark Studies in Linguistics, vol. 14. Syddansk Universitetsforlag 2002. 170 sider. Illustreret, 175,00 kr.

Arne Juul har tidligere sammen med Frede Nielsen udgivet *Otto Jespersen. Facets of his Life and Work*, Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science, series 3, vol. 52, 1989, hvor forskellige forfattere skildrer Otto Jespersen (1860-1943) og hans banebrydende indsats som fonetiker, grammatiker og skolebogsforfatter. Denne monografi drejer sig om Norges store sprogmand, Johan Frederik Breda Storm, (1836 til 1920), professor i romansk og engelsk filologi ved universitetet i Kristiania (Oslo) (1873 til 1912) og skolemand.

Storms indsats omfattede fonetik, dialektforskning, syntaks og sprogpædagogik. Han var stærkt engageret i den norske sprogstrid på moderat side. Forfatteren, der har engelsk som fag, lægger vægten på engelsk og sprogpædagogik i norsk-dansk sammenhæng, og en række fagspecialister inddrages i påvisningen af indflydelsesveje, ikke mindst Otto Jespersen. Men Storms kærlighed gjaldt de romanske sprog. Han nød europæisk ry som filolog og gjorde universitet i Kristiania til et kraftcentrum. Foruden professortitlen i de to vidt adskilte fagområder varetog han en tid stillingen som undervisningsinspektør i den norske skole og fandt tid til at give en fremstilling af bibelsproget i en ny oversættelse af Det Nye Testamente.

Til belysning af Storm fagligt og personligt bruger Arne Juul bl.a. uddrag af Storms korrespondance med med to danskere, Vilhelm Thomsen, docent og professor i almen sprogvidenskab, og Otto Jespersen, den første professor i engelsk sprog og litteratur, samt Henry Sweet, pioner i britisk sprogvidenskab og fremmedsprogspædagogik. Thomsen var den trofaste ven, som foruden universitetsstudier og skoleundervisning måtte høre om økonomi og »madstræv« – norske professorer var slet aflønnet, og Storm havde seks børn. Korrespondancen med Otto Jespersen, som hele livet vedkendte sig elev-forholdet til Storm, gled ud før århundredskiftet; Storm anerkendte sin yn-

gre kollega som en førende international fonetiker, men fandt hans tone noget flot og overlegen. Storm/Sweet-korrespondancen er en faglig guldgrube for anglister. Henry Sweets *Handbook of Phonetics* (1877) blev til på Storms opfordring. – Fordele og ulemper ved brug af brevvekslinger diskuteres; og der henvises til uudnyttede brevsamlinger af betydning for fremmedsprogspædagogikkens historie, f.eks. Felix Frankes.

Storms løbebane er knyttet til de moderne sprogs stilling i skolen og på universitetet. I 1869 indførtes engelsk på reallinjen sideordnet med latinlinjen, og i konsekvens af skoleordningen blev den gamle filologiske embedseksamen 1871 afløst af en sproglig-historisk lærereksamen, hvor Storm, efter undervisning i skolen og netop hjemkommet fra sin europæiske dannelsesrejse, introducerede engelsk som akademisk disciplin.

Hovedværket *Engelsk Filologi. Anvisning til et videnskabeligt Studium af det engelske Sprog for Studerende, Lærere og Viderekomne* (1879) var tænkt som et flerbindsværk til indføring i fagets discipliner, men det blev ved første bind, der især drejede sig om fonetik og udvidedes i senere tyske udgaver, *Englische Philologie* (1881 og 1892-1896). Værket er karakteristisk ved beskrivelsen af moderne engelsk og den omhyggelige dokumentation af talesproget, herunder vulgærsproget. Det var førstestudgaven fra 1879, der overbeviste den 21-årige jurastuderende og vordende filolog Otto Jespersen om nødvendigheden af lydlære som grundlag for ethvert sprogstudium.

Storm finder det afgørende, at skolen »helt nedenfra har dygtige Lærere i Sprog«, og at det fra starten er vigtigt at få en ordentlig udtale – »det første År er bestemmende for de følgende«. Han anbefaler »et kort Ophold i Udlandet« og efterlyser »Reisestipendier for Studerende« og ellers »praktiske, helst indfødte Sproglærere« og allerbedst at »få Omgang med dannede Udlændinge« – de praktiske øvelser kan ved universitetet kun blive en bisag. Endvidere lægger han vægt på læsning, gode romaner og aviser som en vej til fortrolighed med sprogets nuancer. *Engelsk Filologi* giver endvidere et indblik i datidens bogmarked til belysning af hjælpemidler, herunder et interessant stykke boghistorie anno 1879.

I førsteudgaven fremhæver Storm samarbejdet mellem studerende og lærer i iagttagelsen af den levende sprogbrug i eget og fremmede sprog, en tanke der dog forsvandt i de tyske udgaver. Trods pædagogisk nytænkning var Storm ikke på universitetet en god lærer, som han havde været det i skolen, men han vakte interessen for iagttagelse og selvvirksomhed. I prioriteringen af de mange opgaver var det ikke undervisningen, men forskningen, specialstudierne, der vandt.

Ved betoningen af det vigtige i at studere talesproget foregreb Storm et af kernepunkterne i Reformbevægelsen Quosque Tandem, stiftet i Stockholm 1886 med Otto Jespersen, August Western, Norge, og Johan August Lundell, Sverige, som drivkræfter. Storm, der blev æresmedlem, mente, at programmet var »udgået fra de samme grundtanker, som jeg har hævdet om det levende sprogs ret og en mere praktisk undervisning«, men var f.eks. skeptisk over for den radikale brug af lydskrift. Juul fremhæver, at reformbevægelsen ikke, som hævdet af Howatt i: *A History of English Language Teaching* (1984), er pludseligt opstået, men har rødder i bl.a. Storms tanker. Talesproget var et problem. Den lærde skoles lærere var uddannede i den klassisk filologiske tradition og arbejdede med sprogenes bygning og indre sammenhæng og med ordforråd også i de moderne sprog; talefærdighed lå ikke for; herom er anekdoterne mange.

Storms egen sprogbeherskelse blev af alle betegnet som perfekt, også af Sweet, som specielt arbejdede med træk, der røber udlændingen. Otto Jespersen beskrev ham som den hurtige iagttager, der kunne fange og fastholde en fremmed udtale. Storm var allerede før århundredskiftet opmærksom på fonografens muligheder og eksperimenterede med den; desværre findes der ingen optagelser af Storms stemme. Han var sin egen »levende fonograf«, der selv magtede at registrere og reproducere de fineste nuancer. Iagttagelserne og enkelthederne var legio. Otto Jespersen kritiserede ham dog for manglende systematik i de mange detailstudier og eksempelsamlinger.

Arne Juul fremhæver træk fælles for Storm og Jespersen: Den iver, hvormed de fra begyndelsen i deres studium af frem-

medsprog insugede den fremmede kultur, og det forhold, at deres sprogvidenskabelige og pædagogiske arbejde gik hånd i hånd. De smeltede begge i vidt omfang sammen med deres livsopgave.

Bogen om Storm siger noget om arbejdsbetingelserne og miljøet omkring engelsk i 1800-tallets slutning og om sprogpædagogisk nytænkning i skolen og på universitetet af betydning for eftertiden. Bogen henvender sig både til faghistorikere og til historisk interesserede sprogpædagoger og studerende. Den er veldokumenteret, og dens værdi forøges af et omfattende bibliografisk materiale og noteapparat samt illustrationer.

Elsebeth Rise

Alexander von Oettingen: Det pædagogiske univers – en grundstudie i almen pædagogik.

Klim 2001. 174 sider. 198,00 kr.

Der er visse problemer i den almene pædagogik, der er – om ikke evige – så dog stadig tilbagevendende; med mellemrum dukker de op til behandling hos fagets mere fremtrædende repræsentanter. Et sådant problem er det såkaldte pædagogiske paradoks. Af ny-kantianeren Leonard Nelson beskrives det således: »Opdragelsen er efter sit begreb kun mulig gennem ydre indvirkning fra opdragernes side. Men dens mål er – stadig ifølge opdragelsens begreb – at den, som skal opdrages, skal bringes til at bestemme sig uafhængigt af ydre indvirkninger. Vi står altså tilsyneladende over for en modsigelse: Hvordan kan man gennem ydre indvirkning bringe et menneske til ikke at lade sig bestemme af ydre indvirkninger« (s. 9). Det er dette paradoks, der er det gennemgående tema for ovennævnte bog. Forfatteren har valgt at belyse det, dels gennem en række ældre forfattere som Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Friedrich Schleiermacher og Johann Friedrich Herbart, dels gennem to nyere repræsentanter som danskeren Knud Grue-Sørensen og tyskeren Dietrich Benner.

Skal paradokset omsættes i konkret pædagogisk handlen forudsætter det på den ene side, at barnet kan og vil formes, dvs. at det med Herbarts ord besidder *Bildsamkeit*;

på den anden side at det møder en opfordring til selvvirksomhed, som fremhævet af Rousseau. »Vi finder«, siger forfatteren, »...disse to grundlæggende principper i enhver konkret pædagogisk handlen. For selv om enhver mor ved, at barnet ikke selv kan binde sine sko, opfordrer hun barnet til at gøre det. Skønt faderen ved, at barnet ikke selv kan hælde mælk i sit glas, opfordrer han barnet til det. Læreren, der ved, at barnet i første klasse ikke kan læse endnu, opfordrer alligevel barnet til det. Eleven, der ikke kender alle sammenhænge i en politisk konflikt, opfordres af læreren til at tage selvstændig stilling« (s. 10). Den konkrete pædagogiske handlen er paradoksal, fordi de voksne har en umiddelbar tiltro til barnets Bildsamkeit, at det kan og vil lære, men at det skal opfordres til det. Paradokset kan derfor med Benner omskrives til »At opfordre den opvoksende til noget, som han – endnu – ikke kan, og at anerkende ham som en, han – endnu – ikke er« (s. 11).

Særlig interesse samler der sig i denne forbindelse om Grue-Sørensen's forfatterskab. Forfatteren nævner to motiver til at inddrage dette. For det første ønsket om at genintroducere Grue-Sørensen's pædagogiske refleksioner, for det andet at vise, hvordan ovennævnte paradoks er et gennemgående tema i hans forfatterskab.

Det første motiv udspringer af en forundring over, at dette forfatterskab »i dag stort set er overset og glemt i dansk pædagogik« (s. 107). Som en mulig grund hertil fremføres, at hans stil og metode ikke svarede til datidens gængse måde at betragte pædagogik på. »Man kunne på mange måder sige«, hævder forfatteren, »at han skrev og tænkte på det forkerte tidspunkt og sted«.

Hvis antagelsen er rigtig, må man beklage, at dansk pædagogik udviklede sig så snævert, at den ikke evnede at fastholde og bygge videre på sit utvivlsomt betydeligste pædagogiske forfatterskab. Som en anden årsag og forklaring nævner forfatteren Grue-Sørensen's fastholdelse af begrebet opdragelse som filosofisk og kulturelt begreb og som pædagogikkens centrale begreb. Han var f.eks. ikke tilfreds med den stigende anvendelse af ordet uddannelse på bekostning af ordet opdragelse. Med begrebet opdragelse som udgangspunkt forsøgte han at fastholde

koncentrationen om helhed og formål i en tid, hvor de opdragende bestræbelser under psykologisk og sociologisk indflydelse blev uddifferentieret i ofte usammenhængende delelementer.

Det er lykkedes forfatteren at trække en side af Grue-Sørensen's forfatterskab frem i dagens lys, som i nogen grad har været overset, nemlig indflydelsen fra tysk filosofi, bl.a. Kant og Leonard Nelson. Især sidstnævnte var en forfatter, som Grue-Sørensen satte stor pris på. Indflydelsen er især mærkbar i det tidlige forfatterskab, bl.a. disputatsen *Studier over refleksivitet – en filosofisk afhandling* (1950). »Erkendelse og bevidsthed er – ligesom sprog – refleksive fænomener i den forstand, at de både retter sig ud mod noget og i samme bevægelse ind mod sig selv. At have erkendt og forstået er altid også at have erkendt sig selv som den, der har erkendt og forstået. Denne ejendommelighed er, ifølge Grue-Sørensen, menneskenaturens iboende« (s. 132f).

Grue-Sørensen udviklede ikke begrebet refleksivitet i en særlig pædagogisk sammenhæng, men forfatteren genfinder alligevel tankegangen i hans brug af begreberne »resonans« og »genklang« og sætter dem i forbindelse med de to principper, der udspringer af det pædagogiske paradoks. »Resonans« ses »som udtryk for barnets Bildsamkeit, der hentyder til dets »uudfoldede menneskelighed«, dets mulighed for bevægelse.. Opfordring til selvvirksomhed bliver i forlængelse heraf at opfordre barnet til »genklang« og derved give »anledningen til medsving« (s. 130). Grue-Sørensen anså eksemplet for det bedste, ret beset eneste opdragelsesmiddel. Men forudsætningerne for at eksemplet kan virke, og at opdragelse i sidste instans overhovedet er mulig, er den disposition for resonans og genklang, der er indlagt i menneskenaturens.

Alexander von Oettingens bog udmærker sig på flere måder. Den tager et af den almen pædagogiks fundamentale problemer op til systematisk behandling og vender dermed igen den pædagogiske opmærksomhed mod den almenpædagogiske helhed, som hele tiden burde have stået centralt. Den genplacerer et originalt dansk pædagogisk forfatterskab i forhold til genuine, pædagogiske problemer. Sidst, men ikke mindst: læseren får

en klar forståelse af, hvorfor det er livsvigtigt at tænke nyt på et område som den almen pædagogik. Hertil kommer, at bogen er skrevet i ligefremt og ukrøkket sprog, der gør læsningen af den til en fornøjelse.

Thyge Winther-Jensen

H.B. Frandsen (m.fl.): Årtusindet ud, Handelsskolernes udvikling 1965-2000, Danmarks Handelsskoleforening 2000 200,00 kr.

Hidtil har interesserede i handelsskolernes historie enten måtte ty til forskellige – ofte enkeltskolers – jubilæumsskrifter eller til mere omfattende kildestudier¹. Det trebindsværk, som nu foreligger, er dermed et savnet og vigtigt værk, der samtidig er vellykket og absolut værd at læse. Omfangsmæssigt er det tredje bind, der her er i fokus, blevet nogenlunde lige så stort som de to tidligere til sammen til gene for folk, der ynder at læse i sengen! Alligevel bør værket være obligatorisk lystlæsning for alle, der har interesse i og/eller deres gang på en handelsskole.

Hvor *Fra laug til lov og I lovens tid* (Danmarks Handelsskoleforening 1995 og 1998) begge er skrevet af Fl. Lind, Hansen og dermed er tænkt, disponeret og skrevet som sammenhængende tekst, har bind tre form af en antologi med 42 artikler fordelt på ca. 280 sider, hvilket formentlig er forklaring på mange af bogens mindre stærke sider. Den er således skæmmet af en del gentagelser, hvilket ikke virker befordrende; men værre er det, at bogen kun i begrænset omfang lykkes med at sammenknytte den store (politiske og økonomiske samfunds-) udvikling med den lille eller nære (praktiske fagligt-pædagogiske) ditto. Et punkt som er vellykket i de to første bind. I praksis betyder det, at bogen er »længe om at komme i gang«, hvis man læser den med forventninger stammende fra de første to bind. Men det betyder også, at de enkelte bidrag ikke ligger »som perler på en snor« men lapper delvist over hinanden og er funderet i de forskellige forfatteres forankring og perspektiver. I et afsnit hører man om den generelle uddannelsespolitik, i et andet om bestemte erfaringer fra Ålborgområdet m.v. I mange af afsnittene findes endvidere en tendens til (over)fo-

kusering på de politiske processer omkring forhandling og vedtagelse af love og regler, hvormed mere indholdsmæssige og faglige bevægelser og ændringer i disses rationale ofte nævnes, men aldrig bliver omfattet af en egentlig analyse. Tilsvarende findes et afsnit om elever/elevkår, der på kun fem sider får redegjort glimrende for, hvorledes samfundsudviklingen har betydet ændrede betingelser og praksisser for eleverne, men som ikke bliver suppleret med de eksempler på enkeltberetninger og »skrøner« som kan få den slags stof til at leve for personer, der ikke er inde i stoffet i forvejen.

Efterhånden som behandlingen nærmer sig den del af udviklingen, som ligger efter 1985/86, bliver det endvidere tydeligt, hvor vanskeligt det er at skrive samtidshistorie, især når man er konkret forankret i den historie, der skrives om. En del af indlæggene mod bogens slutning, især vedrørende omlægning af bevillingssystem, ændrede uddannelseskraav til lærerne m.v., bærer således præg af også at være partsindlæg. Den type af engagement, som det udtrykker, er både reel og forståelig, men reducerer teksternes værdi som forståelsesgrundlag for den skildrede udvikling.

Bogens største styrke er at give et godt indblik i handelsskolernes udvikling i den skildrede periode, både i udviklingen af viften af uddannelsesstilbud, i elev-/studentersøgning og i politisk-administrativ organisering både ministerielt og på den enkelte skole. Bogen lykkes med at vise, hvordan især tre temaer knytter sig til handelsskolens historie og diskussionen af dens opgaver, mål og praksis:

1. Prioriteringen af teoretiske/akademiske kompetencer over for praksisnære og mere anvendelsesorienterede ditto.
2. Dette dilemma »i anden orden« dvs. den akademisk uddannede del af lærerkorpset over for de lærere, der har haft et praksis-/hvervsforankret udgangspunkt, eller har opkvalificeret deres læreruddannelse.
3. De sidste ti års bevægelse fra det, der et sted benævnes: Fra kulturbærende institutioner til forretninger.

Det havde været spændende, hvis man havde prioriteret en lidt mere omfattende diskussion af disse temaer mod afslutningen af bogen

Afsluttende skal det således slås fast, at de tre bind i handelsskolens historie er et nødvendigt værk, der bør findes og læses på enhver handelsskole. Værket giver mulighed for, at diskussioner af »det erhvervsrettede over for det almene«, »teori overfor praksis« og lignende pædagogisk debatter, kan rejses på et historisk informeret grundlag. Seriens sidste bind om udviklingen 1965-2000 er imidlertid knap så vellykket som seriens to første.

Ulf Brinkkjær

¹ Nævnes skal dog den af Bo Söderberg forfattede korte, men informative indledning til *Evaluering af hhx*, Undervisningsministeriet 1994. Mit eget kapitel om hhx' historie fra ide til i dag i Brinkkjær: *Hhx elevens habitus og livsstil – en rejse i dannelse, liv og skole*, DPI 2000 og Anders Mathiesens skildring af 1960'ernes ændringer i forholdet mellem grundskole og erhvervsuddannelse i *Uddannelsespolitikken, uddannelsesfordelingen og arbejdsmarkedet*, Lavindkomstkommissionens notat IV, 1979, der har et par gode kapitler bl.a. om handels- og kontorområdet.

Søren Eigaard (red.): Velfærd og folkeoplysning.

Udgivet af Nordisk Folkeuniversitet, Odense Universitetsforlag. 107 sider, 125,00 kr.

Den ide at diskutere, om den oplysningsvirksomhed, der forudsætter offentlige tilskud, kan kategoriseres som en velfærdsforanstaltning, er forfriskende anderledes, og det er muligt at finde dansk materiale, der understøtter synspunktet. En af de bedste kilder til dette er en kommissionsbetænkning fra 1952, der blev udarbejdet under Julius Bomholts ledelse. Der er ingen tvivl om, at Bomholt og andre politikere af samme generation lagde megen vægt op, at oplysningsvirksomheden var gratis og blev udbudt i alle sogne og byer, og de talte derfor med bekymring om »hvide pletter« på landkortet.

Med 1952-betænkningen blev der for første gang trukket et klart skel mellem de unge og de voksne. De havde forskellige behov, og det skulle være et tilbud til alle. Er-

kendelsen af, at de voksne var en selvstændig målgruppe, hang uden tvivl sammen med, at danske kvinder var blevet aftenskol-ebrugere i stor målestok: I aftenskolesæsonen 1949/50 blev halvdelen af de læste timer anvendt til syning og husholdning. I samme periode arrangerede UNESCO en verdenskonference om »Adult Education«, der i øvrigt foregik på Den internationale Højskole i Helsingør. De voksne var ved at komme på den politiske dagsorden, og det hænger sandsynligvis sammen med efterkrigstidens »demostrategi« (Ove Korsgaards begreb).

Nordisk Folkeuniversitet (NOFU) gennemførte i november 2000 et seminar om forholdet mellem folkeoplysning og velfærd, og denne artikelsamling er en frugt af seminaret. Der er dog ikke tale om en nordisk publikation. Der drages ganske vist sammenligninger mellem de nordiske lande, men seks af de syv forfattere er danske, og der er kun i mindre grad tale om renlivet komparation. Komparativ er Tim Knudsen storartede artikel om »Den nordiske velfærdsstat og de sækulariserede lutheranere«. For mig er den først og fremmest inspirerende, fordi forfatteren så tydeligt demonstrerer, hvor langt man kan komme ved systematisk komparation. Statskundskab har en lang tradition for komparative undersøgelser, og der er meget at hente hos Tim Knudsen. Også det norske bidrag er komparativt. Einar Odd Johansen diskuterer ligheder og forskelle i de nordiske landes forståelse af folkeoplysningsbegrebet. Forfatteren kalder sin tilgang »læringssociologisk«, men bliver alligevel »idepolitisk« flere steder. Enhver, der har arbejdet med dette materiale, ved, at det er svært at forholde sig til oplysningsretorikken. Teksterne fortæller så meget om det ideelle og så lidt om det reelle. Forfatteren er imidlertid opmærksom på vanskelighederne og husker at stille spørgsmål undervejs. Han har stillet sig en vanskelig opgave og kæmper bravt med den – den vil nok kun kunne løses tilfredsstillende, hvis Odd Johansen kan samle et nordisk forskerteam omkring sig.

Der er ingen af forfatterne til *Velfærd og folkeoplysning*, der for alvor går ind i en diskussion af relationen mellem de to elementer. Det skyldes formentlig det forhold, at Roskildeseminaret ikke byggede på et selv-

stændigt forskningsprojekt – de enkelte bidrag stammede fra forskellige forskningsprojekter, og det måtte afspejle sig i artikelsamlingen. Artiklerne er enkeltstående og korresponderer ikke rigtig. Der arbejdes heller ikke indgående med begge elementer i samme artikel. F.eks. behandler Tim Knudsen og Klaus Petersen velfærdsbegrebet, men de fleste af deres eksempler handler om socialpolitik. Når Ove Korsgaard skriver godt og inspireret om »Folkeoplysning, det civile samfund og velfærdsstaten«, handler artiklen ganske vist om begge elementer, men der er tale om en makrotilgang, der sætter fokus på de nye ideer. Der er ingen konkrete eksempler og dermed ingen mulighed for komparation. Einar Odd Johansen diskuterer den nordiske forståelse af folkeoplysningsbegrebet, men gør ikke meget ud af velfærdsbegrebet. Det er til gengæld mere manifest hos Christian Sørbye Friis, der på engageret vis behandler forholdet mellem informationsteknologi og demokrati – uden at gennemføre en diskussion af det folkeoplysende element. Når dette er konstateret, sætter anmelderen sin hu til bidragene fra de to historikere.

Søren Eigaard har valgt Lov om fritidsundervisning m.v. fra 1968 som et dansk eksempel på den nære sammenhæng mellem velfærd og folkeoplysning. Han har tidligere arbejdet med loven (i 1987) og argumenterer overbevisende for, at den byggede på velfærdstænkning, men han viser også, at denne tænkning meget snart led skibbrud: I 1970 fik VKR-regeringen indført deltagerbetaling. Som nævnt i indledningen starter denne udvikling med 1952-betænkningen, og derfor kunne forfatteren tage sit udgangspunkt der. Det skal dog ikke regnes ham til last – han folder eksemplet ud og giver rigtig god besked. Den pædagogiske nytænkning, der præger lovens begreber, må vi have tilgode til en anden gang. Den byggede efter min mening på det udviklingsarbejde, som undervisningsinspektør David Pedersen iværksatte, og måske også på UNESCO's publikationer. Det er tænkeligt, at den anden verdenskonference om »Adult Education« – afholdt i Montreal 1960 – satte sit præg på det pædagogiske tankegods.

Harry Haues artikel er komparativ på flere måder. Dels sammenholder han gymnasie-

eskolen med de frie skoler, dels gennemfører han en kvalificeret diskussion af udviklingen inden for de nordiske lande og bidrager undervejs med nogle udblik til ideudviklingen i Europa. Haue skriver, at gymnasierne blev påvirket af de frie skolars værdier og henviser i den forbindelse til Sigurd Højby's indsats som undervisningsinspektør. Der er næppe tvivl om, at Højby var præget af de frie skoler, men det skulle undre mig meget, hvis gymnasiet blev påvirket som skoleform. Jeg tror, at de fornyende ideer kom fra udlandet.

Søren Ehlers

Ove Korsgaard, Bo Vestergaard Madsen og Niels Kayser Nielsen: Idræt, krop og demokrati.

Gads forlag. 2001. 254 sider. Illustreret. Hæftet. 225,00 kr.

Ifølge bogens forord indgår den som led i forskningsprojektet »Voksenuddannelse, folkeoplysning og demokrati«, gennemført i samarbejde mellem Forskningscenter for Voksenuddannelse ved Danmarks Lærerhøjskole, nu Danmarks Pædagogiske Universitet og Center for Kulturstudier ved Syddansk Universitet. Forskningsprojektets overordnede formål har været at undersøge relationerne mellem voksenuddannelse, folkeoplysning og demokrati i lyset af de forandringsprocesser, der præger det danske velfærdssamfund. Bogen er en af fire bøger, der med hver sin indfaldsvinkel skal forholde sig til det overordnede tema.

Der gøres ingen steder rede for, hvem der er bogens egentlige målgruppe. Hvem forestiller man sig skal læse denne bog? Det skal man måske ikke overveje, når den indgår i et forskningsprojekt? Her kan det ofte dreje sig om at samle viden og give oplysning for sagens egen skyld.

Antologiens forfattere er ud over de tre redaktører mere eller mindre kendte folk fra det idræthistorisk-samfundsvidenskabelige forskningsområde, som med forskellige baggrunde og udgangspunkter belyser forholdet mellem idræt, krop og demokrati.

At disse ting hører sammen på en eller flere måder belyses i bogens 12 artikler og betones i indledningen, hvor redaktørerne

bl.a. skriver: »Set i et kropskulturelt perspektiv må fænomener som demokrati og nationalitet forstås som indskrevet i selve kroppen af det moderne individ. På samme måde som kroppens generelle behov sætter sit præg på skiftende tiders syn på demokrati og nationalisme«.

Sætningerne begrunder det ovenfor stillede spørgsmål om bogens målgruppe. De er ikke umiddelbart læsevenlige og forståelige, og de anslår derved desværre også tonen i flere af bogens artikler. Som læser kan man gribes af en mistanke om, at den i Danmark forholdsvis nye interesse for at analysere kroppen som en del af samfundet skal videnskabeliggøres ved indimellem at anvende ord og udtryk, som ikke gør det muligt – eller i hvert fald meget vanskeligt – for læseren at forstå, hvad der egentlig skrives. Som et desværre ikke enestående eksempel herpå skal fra Bo Vestergaard Madsens artikel »Oplysning i bevægelse (I)« nævnes indgangssætningen om artiklens analyse: »Den grundlæggende tese er, at (idræts)organisationer har brug for en mytopoetisk ramme, som i dette tilfælde støtter sig på selvdisciplinerings frigørelse, bundet til det specifikke rum«. Man spørger sig selv, om idrætsorganisationerne ved det (eller vidste det, da det drejer sig om tiden 1928 til 1935), og forfatteren gør det ikke umiddelbart lettere for læseren at blive afklaret om spørgsmålet igennem artiklen.

Man sidder her som i andre af bogens artikler ofte tilbage med en fornemmelse af en efterrationalisering af ting, der er hændt, men som man nu mener at kunne understøtte af fremstående udenlandske forskeres tanker og teorier.

Bogens artikler falder ligesom i to dele: de, der ikke er umiddelbart let tilgængelige, fordi de er fyldt med tunge – ofte vanskeligt forståelige – sætninger og teorier, og de, der er skrevet i et sprog, der umiddelbart fanger læserens interesse for emnet. Som eksempler herpå kan nævnes Klara Aalbæk Korsgaards meget interessante artikel om »Det sønderjyske spørgsmål«, Troels Rasmussens om »Lederuddannelse og demokrati« (på Gymnastikhøjskolen ved Viborg) og Bjarne Ibsen og Laila Ottesens »Idræt, livsform og social kapital«.

Sidstnævnte artikel adskiller sig desuden

fra bogens øvrige ved at inddrage en række data fra forfatternes egen forskning. En klar og god gennemgang af begrebet social kapital, brugt af amerikaneren Robert Putman, anvendes til at belyse påstanden om, at idrætten og især idrætsforeningerne i særlig grad egner sig til at generere social kapital (omfattende defineret på s. 216), idet Putmans resultater sættes i relation til resultaterne fra forfatternes egen undersøgelse, »Idræt, motion og hverdagsliv«, fra 1999.

Spørgsmålet kan ikke besvares entydigt, da det afhænger af en række variable som f.eks. de idrætsaktives alder og den lokale kultur. Dette gennemgås omhyggeligt af forfatterne, og de givne informationer kan kun være til stor glæde og nytte for de idrætspolitikere og -ledere, der har rod i de fire områder af Danmark, som undersøgelsen koncentrerer sig om.

Bogens afsluttende interview med professor Jonas Frygman fra Lunds Universitet understreger desværre, det ikke-læsevenlige i bogen, idet det forudsættes, at alle kan læse og forstå svensk, hvilket beklageligvis stadigvæk ikke er tilfældet.

Bogen skæmmes af en utilstrækkelig korrekturlæsning, og det er underligt, at Ove Korsgaard, der så ofte har langet ud efter den mangeårige forstander ved Statens Gymnastikinstitut K.A. Knudsen, betegner ham som statens gymnastikdirektør (s. 65). Han var statens gymnastikinspektør. Klara Korsgaard har desværre heller ikke helt hold på historien, når hun på s. 148 skriver, at Frode Andersen i 1955 var fra August Krogh Institutet i København. Det fandtes ikke på det tidspunkt, men han underviste ved Gymnastikteoretisk Laboratorium, Københavns Universitet, der senere blev en del af August Krogh Institutet.

Som det sandsynligvis er fremgået af ovenstående, er bogen ikke umiddelbart let tilgængelig hele vejen igennem. Man kunne med en let omskrivning af Grundtvigs digt: »Er lyset for de lærde blot« ... spørge, om en bog af denne art, som beskæftiger sig med idræt, der aktivt fastholder ca. 60 % af den danske befolkning – når der ses bort fra den obligatoriske idrætsundervisning i skolen – ikke burde være for al folket? Det kunne desuden have været ønskeligt, om der blandt artiklerne havde været mindst én, der be-

skæftigede sig med emnet »Idræt, krop og demokrati« i folkeskolen, hvor jo alle møder idrættens, og emnet derfor måtte være af særlig interesse at få belyst indgående. Man kan måske med god ret sige, at det ikke har noget med voksenuddannelse at gøre, men man kan også hævde, at skolen har de bedste muligheder for at starte en proces om idræt, krop og demokrati, der så enten kan følges op igennem eller rådes bod på ved voksenuddannelser, hvis skolen ikke har gjort det godt nok.

Ivar Berg-Sørensen

Palle Brink Madsen: Den frie læreruddannelse. Den frie Lærerskole 1949-1999.
Udgivet af Den frie Lærerskole. Billedredaktion: Rune Holm. 348 sider.

»Når vi gerne vil forstå læreruddannelsen i nutiden, hænger det sammen med, at vi ønsker at gribe ind i den for at skabe en læreruddannelse for fremtiden. En læreruddannelse må altid have fremtiden for øje«. Men forudsætningen for at gribe ind i den nutidige er en viden om, hvorfor den er, som den er. Det er ræsonnementet bag bogen, her gengivet efter forordet, skrevet af daværende forstander Ole Pedersen med afsæt i et T.S. Eliot-digt. Gyldigheden rækker vistnok til al læreruddannelse.

Forfatterne går tæt på meningen med en læreruddannelse. De er 20 i antal, præsenteret i en fortegnelse bag i bogen. Artiklerne falder i fem redaktionelle hovedgrupper: 1. Den frie Lærerskoles historie, godt 100 sider, der er skrevet af Palle Brink Madsen på grundlag af historisk kildemateriale – med kyndig bistand fra Ebbe Carlsen, Biblioteket for det folkelige Arbejde; 2. Som de husker det – ni artikler af bl.a. Engberg-Pedersen og Flemming Tranæs; 3. Lærerskolekultur – tre artikler om bl.a. skoledemokrati og forbindelser til baglandet; 4. Udfordringer i dagligdagen – fire bidrag, der faktisk også handler om lærerskolekultur; 5. Perspektiver – der handler om uddannelse af lærere i fremtiden.

I anmeldelsen kan vi ikke omtale alle bidragene. Det følgende bygger på et valg af det, der især har interesseret anmelderen. Subjektivt? – det er ethvert valg og fravalg!

Det historiske afsnit giver oversigt over begivenheder og tendenser på Lærerskolen i det halve århundrede. Vi har brug for den viden, og den virker solid. Men undertegnede ville have påskønnet en ordentlig dokumentation. Det er ikke nok med en litteraturliste. Hvorfra er citaterne hentet? Det spørgsmål stiller læseren talrige gange og forsøger at suge viden derom ud af teksten. Også en omtale af kilderne i Lærerskolens arkiv samt af arkivalier i Biblioteket for det folkelige Arbejde havde haft en stor interesse.

Det er ikke overraskende, at Grundtvig og Kold i bogen har fået positionen som indgangsportal. I Ollerup er de to gamle blevet brugt også i hverdagen – derom vidner både den historiske redegørelse og flere af de følgende indlæg. Spørgsmål om prøver har været nærgående i det meste af perioden, til tider skæbnesvangert – som da Jørgen Bøgh forlod forstanderposten i 1952. Niels Bendix Knudsen har opbygget sit bidrag som »kernepunkter« i skolens udvikling. Et af dem er eksamensfriheden. »Den dag, der fra Lærerskolens matrikel forberedes til eksamen, er Lærerskolen at betragte som nedlagt«.

Heroverfor kan vi stille et flot citat af Svend Emborg, Ollerup Friskoles ansete leder, her gengivet fra s. 56 i bogen: »Hvad det gælder om, er jo dog, at børnene er fri for lektielæsning og karakterer i den egentlige barnealder. At voksne skulle have krav på at være fri for at lade sig prøve – på en eller anden fornuftig måde og i visse fornuftige ting – synes mig en ren illusion. Livet er dog en række af små og store prøver og prøvelser, og hvad blev vi til uden dem. På en fri lærerskole vil man nok (...) forstå at klarlægge for eleverne, at livet og skolegerningen er andet og mere end hvad en afslutningsprøve omfatter«. Citatet stammer fra *Højskolebladet* – anmelderen har moderniseret retskrivningen, men han er undskyldt, når han ikke oplyser citatets datering!

Flemming Tranæs har skrevet et overordentlig interessant bidrag om »Den Fri Lærerskole og Staten« – bl.a. om den såkaldte Ollerup-paragraf, § 23 i 1958-folkeskoleloven (§ 27 i 1975), der åbnede mulighed for ansættelse i folkeskolen for folk med en anden pædagogisk uddannelse end seminarieuddannelsen, når blot de forinden bestod en tillægsprøve. Også den ulyksalige

lovfæstelse af Den frie Lærerskole i 1980 (sammen med Det nødvendige Seminarium) får af Tranæs nogle nyttige kommentarer. – Tillægsprøven eksisterer, men under Flemming Tranæs (forstander 1971-1991) og Ole Pedersen (forstander 1994-2000) er den blevet lempet i indholdskrav.

Flere af lærerne har leveret fine karakteristikker af Lærerskolen, f.eks. Erik Thorup om en fri læreruddannelses grundelementer, bl.a. om fagene historie og kristendoms-kundskab; han bruger velvalgte citater (Tim Knudsen, Ebbe Carlsen o.a.) – flere steder endda med kildeangivelser! Nævnes må også Rune Holms tankerige »Begrebet Dan-nelse«, der – måske ikke helt overbevisende – pejler sig frem til »Den særlige DFL-dan-nelse«! Her er gods til interessant undervisning.

Udefra har redaktionen hentet Holger Henriksen fra Haderslev og spurgt ham, om en fri dansk lærerskole er nødvendig. Hans svar lyder i kort form: »Min synsvinkel er den offentlige skoles, og set herfra mener jeg, at svaret må være: »ja, – mere nødven-dig end nogensinde«; thi traditionen fra Grundtvig til Løgstrup har ikke haft det godt under de senere års regeringer. Holger Henrik-sens budskab kan næppe siges for ofte: ordentlig undervisning kan ikke styres udefra af »brugere« og andre interessegrupper, men kun af lærerens og lærlingens fælles saglige interesse i at blive klogere på virkeligheden.

Til sidst følger en vision om »Den frie Lærerskole i 2000-tallet«, skrevet af da-værende forstander Ole Pedersen. Den er et forsøg på at bestemme en kommende tids behov for lærerens kvaliteter. Det er med an-melderens fulde tilslutning, at lærerens virk-somhed får en opprioritering som »det vigtigste af alt arbejde«. Tilslutningen gælder også udmeldingen: »Det er noget forrykt akademisk snak (...) at man principielt ikke kan lære andre noget«. Men sympatiske me-ninger kan tage skade af de lidt for kække formuleringer.

Palle Brink Madsen har rakt læseren en hjælpende hånd: 19 portrætter af nøgleper-soner i skolens liv fra Ejnar Skovrup til Ole Pedersen. Naturligt nok er den nye forstan-der fra januar 2001 ikke kommet med i den-ne omgang. Vi kan røbe, at det er Thorstein Balle med en fortid i både efterskole og

Danmarks Radio samt en nutid, der også omfatter en plads i styrelsen for Selskabet for Dansk Skolehistorie.

Et tillæg, der er udarbejdet af Jens Erik Hansen i samarbejde med Inge Rasmussen, handler om, hvad eleverne kom med: for-ventninger, erfaringer, alder, baggrund i er-hver og miljø m.v. Til grund for under-søgelsen ligger samtlige ansøgningspapirer fra de 1852 voksne mennesker, der blev op-taget gennem de 50 år. Det er et interessant afsnit med mange kontante oplysninger. – Oplysninger om lærere og andre ansatte er samlet i en afsluttende fortegnelse, der ikke påberåber sig fuldstændighed.

Det skulle gerne fremgå, at læsningen har været interessant for undertegnede anmelder.

Vagn Skovgaard-Petersen

Marie Parker-Jenkins: Sparing the Rod, Schools, Discipline and Childrens Rights
Trentham Books, England 1999.

P. J. Rich: Chains of Empire, English Public Schools, Masonic, Cabalism, Historical Causality and Imperial Clubdom
Regency Press, 1991.

Begge bøger kan bestilles over internettet: www.bookshop.co.uk. Prisen kan variere, men vil være ca. 20 % lavere end i en dansk boghandel.

Forfatteren til bogen *Sparing the Rod*, Marie Parker-Jenkins, åbner denne med citatet: »I grew up beside you, you smote my back, and so your teaching entered my ear«, s. 1. Citatet er ægyptisk og 4.000 år gammelt. Derefter fastslår hun, at fysisk disciplinering af børn har været og er udbredt i alle kulturer og var det bl.a. i antikken. Efterhånden som skolen hos os er blevet ansvarlig for, at det velordnede samfund opretholdes, har læreren måttet påtage sig at udføre både kundskabsoverførelse og disciplinering. Begge dele forudsætter, at læreren har autoritet; forfatteren hævder, at retten til at udføre legemlig revselse har været meget vigtig for, at læreren kunne opretholde denne. Læreren udførte i England sine sanktioner på forældrenes vegne – in loco parentis. Lærerens og skolens problem er nu, at legemlig revselse er afskaffet i vor del af ver-

den. Derfor må lærerens autoritet funderes på et andet grundlag. Bogens ærinde er både at redegøre for den engelske tradition for legemlig revselse, for traditionens afskaffelse og at fremsætte forslag til, hvorledes lærerens autoritet nu skal funderes.

Traditionen for fysisk revselse i engelsk sammenhæng er gammel, den blev begrundet i arvesynden og dermed i opfattelsen af, at barnet ikke var hverken neutralt eller godt, men fremmedgjort fra Gud. Revselse blev på denne baggrund et middel til at lede barnet ud af både synd og uvidenhed. Denne opfattelse var sammenfaldende med Viktoriatidens normer og holdninger, og sanktionsformen blev hyppigt anvendt i de engelske »public schools«. I Viktoriatiden blev imidlertid også det offentlige skolesystem indført, og disse skoler overtog undervisnings- og sanktionsformer fra »the public schools«. Der blev relativt hyppigt anvendt legemlig revselse i engelske skoler. Nogle forældre protesterede og rejste sager, navnlig i tiden efter 1945, fordi de fandt sanktionsformen både forældet og ydmygende. Forældrene tabte retssagerne, og nogle af disse, mere end 30, (s. 68), appellerede sagerne til Menneskerettighedsdomstolen i Strasbourg. Og fordi der ikke er angivet alder i forbindelse med menneskerettighederne, og fordi disse både sikrer individet mod tortur og ydmygende behandling eller straf samt ret til uddannelse, blev sagerne imødekommet. Dermed kom England i den modsætningsfyldte situation at relativt mange borgere, som havde tabt sager i England, vandt dem i Strasbourg, en domstol hvis retsgrundlag England havde ratificeret. Efter nogle år, i 1980'erne, tog England konsekvensen af denne situation og afskaffede sanktionsformen i offentlige skoler. Fremtidens lærerautoritet må derfor, efter forfatterens mening, begrundes i en genovervejelse af magtforholdet mellem lærer og elev. Den må funderes i en demokratisk forvaltning, i selv-disciplin og opbygningen af et positivt læringsmiljø (s. 96f).

Bogen bygger på studier i Canada, Strasbourg og England, giver grundig information om sanktionsformerne i mange lande og indeholder sidst, men ikke mindst, frugtbare overvejelser over demokrati, lærerautoritet og børns rettigheder.

Chains of Empire er bind to i en trilogi om de engelske »public schools« og deres forhold til og betydning for det engelske imperium. Forfatter er historikeren P.J. Rich, og bogen er skrevet med udgangspunkt i problemstillingen: hvordan kunne det være, at England i så mange år styrede 1/4 af jordens lande. Forfatterens hypotese er, at forklaringen kan hentes i den kultur, som rådede i de ca. 100 private skoler, hvorfra de embedsmænd – civile som militære – der forvaltede kolonierne, blev rekrutteret. Skolernes kultur var domineret af ritualer. Ritualer handler om magt og om at manipulere følelser, i vore dage forbinder vi som regel ritualer med religiøsitet og ikke med politik, til trods for at ritualer også er centrale i det politiske liv (s. 30-31 og s. 44). Forfatteren fastslår tidligt at hans hypotese ikke fremstår som umiddelbart verificerbar, derfor indarbejder han løbende en diskussion om kausalitetens plads i socialhistorien, hvor han desuden mener, at uddannelseshistorien bør være mere centralt placeret, end den sædvanligvis er (s. 36). Bogens hovedtema er overvejelser over årsagerne til og virkningerne af skolerens ritualer – eller sagt på en anden måde; hvorledes kunne det være, at en 12-årig dreng fra 3. klasse blev til en 22-årig tyrant blandt indfødte i en fjern verdensdel?

Metodisk støtter forfatteren sig til prosopography, som han forstår som gruppe-biografi. Det indebærer, at han på grundlag af en stor mængde data om skolerne og deres historie, erindringer o.l. skitserer, hvorledes skolehverdagen sandsynligvis har været, noterne er overvældende og bibliografien på mange sider. Ud af dette fremkaldes billeder af magtfulde bygninger inden for hvis mure, der foregik et skoleliv, som omfattede nære venskaber og ubehagelige intriger, foreninger og frimurerordner, faste måltider i store, kølige sale, cricket og anden sport og seksuelle forhold af forskellig slags, alt sammen inden for en ramme af streng disciplin. Alt dette var aktiviteter, som medførte, at ritualer opstod, en tidligere elev omtalte livet på skolen som en »...imperial public school civilization« (s. 85). Og resultatet blev – naturligt nok – at der opstod en særlig kultur, som de unge tog med ud i imperiet. De var vænnet til at leve uden familie, kunne støtte sig til et netværk af venskaber, af seksuelle

relationer og af politisk sammenspisthed – også over store afstande (s. 130). Relationerne blev opretholdt også i de nye institutioner, som blev etableret over hele imperiet, f.eks. i klubberne. Og ude i imperiet blev nye skoler etableret. De blev i samtiden opfattet som de bedste skoler, og de blev oprettet over alt, hvor der fandtes en elite (s. 111).

Bogen er fyldt med detaljer og spændende refleksioner. Efter gennemlæsningen savner man imidlertid en detaljestudie af en enkelt skole; dette ville have givet mere kød på fremstillingen, og derved ville vi også være kommet hverdagens ritualer nærmere. Desuden kunne årsagsovervejelserne være blevet gennemført mere konsekvent.

Disse bøger er omtalte her af flere grunde: for det første fordi de er eksempler på, at en historisk tilgang kan danne et frugtbart grundlag for synliggørelse af nye sammenhænge og nye forklaringer af forhold inden for skolen. En historisk tilgang kan simpelthen resultere i frugtbar ny viden. Desuden har de problemstillinger, forfatterne i de omtalte fremstillinger har formuleret, efter min opfattelse, en særlig kvalitet i den forstand, at de er formuleret med udgangspunkt i skolens hverdag og de forløb af forskellig slags, som denne omfatter. På denne baggrund fremsætter forfatterne så overvejelser over, hvad dette hverdagsliv betyder for lærernes autoritet, for undervisningens organisering, for forholdet mellem lærer og elev og dermed også for hvilke værdier, der dominerede skolesituationen. Endelig kan disse fremstillinger danne grundlag for overvejelser over, hvilke konsekvenser skolens hverdagsliv har for elevens personlighedsdannelse. En sådan tilgang er relativt usædvanlig. Skolens eget hverdagsliv, historisk set, er – hurtigt sagt – et af de områder, vi ikke ved særligt meget om, og vi ved heller ikke meget om hvilken betydning det har og har haft. Endelig viser begge de omtalte bøger, at sådanne undersøgelser er mulige, materialet eksisterer, forudsat at vi har fantasi, både når vi formulerer problemstillingen og når vi foretager vore heuristiske overvejelser.

Ellen Nørgaard

Jesper Eckhardt Larsen: J.N. Madvigs Dannelses tanker. En kritisk humanist i den danske romantik.

Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning. Museum Tusulanums Forlag 2002. 139 sider. 148,00 kr.

I en tid, hvor almindelig uddannelse igen er blevet et centralt begreb i uddannelsesdebatten, er det godt, at dette begrebs historiske forudsætninger bliver undersøgt og formidlet. J.E. Larsen har valgt at fokusere på Johan Nicolai Madvig (1804-1886), som må betragtes som den mest autoritative og retningsgivende dannelses tænker i Danmark i 1800-tallet.

Madvig var klassisk filolog og blev ganske ung professor i faget ved Københavns Universitet, hvor han, som den lærde skole da var indrettet, skulle eksaminere de unge mænd, der skulle afslutte deres skolegang med eksamen artium. Dermed blev han opmærksom på samspillet mellem den almene skoleundervisning og specialstudierne ved universitetet. Det fik ham til at interessere sig for pædagogik og psykologi med henblik på at modernisere den lærde skoles undervisning. Kun 28 år gammel skrev han en banebrydende afhandling i tidens førende tidskrift, *Maanedsskrift for Litteratur*, som han selv var med til at redigere. Heri tog han afstand fra den nyhumanistiske forestilling om, at blot disciplene lærte nogle få fag grundigt, og her var der tale om de klassiske fag, så kunne den formaldannelse, som de derved opnåede, gøre det lettere for dem på egen hånd at tilegne sig en række andre fag. Grundlaget for denne opfattelse var evnepsykologien, som gik ud fra, at der eksisterede flere adskilte sjælskræfter, som kunne udvikles i en formaldannende undervisning i de klassiske sprog. Nyhumanisterne opfattede den græske og romerske kultur som et forbillede for de unges dannelse.

Madvig mente derimod, at sjælen var en enhed, der skulle udvikles ved hjælp af en encyklopædisk anlagt fagkreds. Den lærde skole kunne derfor ikke nøjes med kun at undervise i de klassiske sprog, men måtte også tilgodesee historie, modersmålet, de moderne sprog og naturvidenskaberne. Han kunne med desto større vægt argumentere for denne ændring af undervisningen, fordi han kunne henvise til associationspsykolo-

gien, der i 1806 var blevet udformet af Johann Friedrich Herbart. Ifølge denne skulle undervisningen tilrettelægges således, at eleven først skulle opfatte sagforholdet klart, dernæst associere til eksisterende forestillinger, som kunne systematiseres, og endelig skulle forestillingerne prøves i praksis. Denne fremgangsmåde overtog Madvig og gjorde den til grundlaget for en reform af den lærde skole.

J.E. Larsen redegør kvalificeret for denne udvikling og disponerer sin fremstilling i to dele, nemlig for det første om individet som psykologisk proces og for det andet om stofets prioritering i den lærde skoles fagkreds. Mellem disse to poler – elev og stof – skulle den lærde skoles undervisning udfolde sig, og det styrende begreb skulle være almindelig dannelse, der også indebar en hensigtsmæssig studieforberedelse. Efter mange års debat og forsøgsundervisning fik Madvig lejlighed til som kultusminister i 1850 at reformere den lærde skole efter de retningslinjer, han havde udformet i 1832, og som undervisningsinspektør for de lærde skoler i årene 1848 til 1874 at kontrollere, om retningslinjerne blev fulgt. Det siger noget om begrebets slidstyrke, at gymnasiets formål også i dag er almindelig og studieforberedelse.

Hvad er da almindelig? Det faglige fundament var en encyklopædisk fagkreds, der skulle repræsentere det universelle for disciplinen i en repræsentativ, men begrænset form. Disse fag kunne samles i tre grupper: konkrete vidensområder som historiske videnskaber og naturvidenskaberne, redskabsfag som sprogene og matematikken og endelig de kunstneriske og kreative fag. Gennem undervisningen skulle eleverne tilegne sig det almene af videnskaberne med henblik på at udvikle »Deelagelighed, Forestillinger og Modtagelighed«. Da både elevernes verden og videnskabens verden ændrede sig, var det nødvendigt løbende at ændre indholdet af begrebet almindelig. Når begrebet i dag undertiden kritiseres for at være støvet og gammeldags, er det ikke almindelig som begreb, der er noget i vejen med, men vor mangel på evne til at give det et tidssvarende indhold.

J.E. Larsen understreger med rette Madvigs helt personlige bearbejdning af uden-

landske forbilleder. Herder, Herbart og Humboldt var tænkere, som Madvig måtte forholde sig til og også blev inspireret af, men det viser hans format, når han formåede at skabe en dansk syntese, der for den lærde skoles vedkommende kunne samles i begrebet almindelig. Han tog afstand fra nyhumanismens oldtidsbegejstring og romantikken tro på en enhedsvidenskab og ville i stedet udnytte de forskellige videnskabers metoder i en empirisk undersøgelse af deres sagsområder, sådan at eleverne gennem autopsi – selvsyn – kunne danne sig en personlig opfattelse af det universelle på et kritisk og pragmatisk grundlag.

J.N. Madvigs *Dannelses tanker* er en velskrevet og grundig indføring i, hvorfor der i 1850-reformens formålsparagraf kom til at stå: »en sand og grundig almindelig dannelse«. Det kan ikke undgås, når et så kompliceret stof skal fremstilles på forholdsvis få sider, at ikke alle sten bliver vendt. Det gælder en diskussion af forskellen på almindelig dannelse og dannelse, og den inspiration, Madvig kan tænkes at have fået fra Norge og Sverige. Jeg har vanskeligt ved at tilslutte mig forfatterens opfattelse af, at Madvig ikke i 1832 har kendt Herbart, som hans psykologi og pædagogik i høj grad – som forfatteren selv fremhæver det – var på linje med. Madvig var også universitetsbibliotekar og har formodentlig kendt Herbarts hovedværk fra 1806 og *Encyklopädie der Philosophie*, som J.P. Mynster i 1832 henviste til, da han bragte et citat af Herbart: »Udvidelsen af Synskredsen, ud over de for Enhvers Forretninger just nødvendige Kundskaber, har ingen anden Hensigt, end den, at formere det aandelige Livs Energie«.

I et slutord søger J.E. Larsen at perspektivere Madvigs betydning for udviklingen af den moderate danske nationalisme i modsætning til de tyske lærde skoler og universiteter, der i høj grad blev præget af outrerede nationalistiske og romantiske strømninger. En tankevækkende perspektivering, som nok kunne fortjene at blive undersøgt.

Harry Haue

**Leo Bresson og Nils Otto Steen (red.):
Rungsted Gymnasium 1900-2000.
Rungsted 2000. 192 sider. Illustreret.**

For to år siden kunne Rungsted Gymnasium fejre 100-årsdagen for oprettelsen og udsendte i forbindelse dermed denne bog. Det sidste jubilæumsskrift fra skolen kom i 1925, så den opfylder et behov hos de personer, der er interesseret i en samlet oversigt over skolens historie.

Skolens grundlægger var Einar Skovgaard-Petersen (1869-1942), som af uddannelse var både cand.theol. og cand.mag. Hans rektor på Borgerdydskolen på Christianshavn, Johs. Helms, havde udtalt, at teologiske kandidater efter hans mening var bedre egnede for lærergeneringen end andre universitetsuddannede. Men da Skovgaard-Petersen i 1894 havde taget teologisk embedseksamen, besluttede han alligevel også at blive cand.mag. for at have »Papirerne i Orden«. Han valgte fagene historie og fransk og færdiggjorde sin anden kandidatgrad i 1899, samtidig med han bestred et job som lærer ved bl.a. Gammelholms Latin- og Realskole.

Allerede året efter han havde bestået skoleembedseksamen, grundlagde han sin egen skole, Rungsted Kostskole; en forberedelses-, latin- og realskole, som optog drenge fra syvårsalderen. Kosteleverne boede i elevbygningen sammen med skolens bestyrer og de faste lærere. Pigerne fik tilladelse til at frekventere skolen få år efter oprettelsen.

Ved studentereksamen i 1908 bestod syv elever; tre efter den nysproglige og fire efter den matematisk-naturvidenskabelige retning. Til sammenligning nævnes, at i år 2000 dimitteredes 180 elever (med syv fra en enkelt klasse på »særlige vilkår«!).

Private gymnasier havde i begyndelsen af 1900-tallet vanskeligt ved at skaffe kvalificerede lærere på grund af de ringe økonomiske vilkår, disse kunne tilbydes i sammenligning med deres kolleger på statsskolerne. I 1919 fremsattes et lovforslag om statens overtagelse af private gymnasier uden for København, og året efter overgik kostskolen til staten, som betalte Skovgaard-Petersen 250.000 kr. – og skiftede navn til Rungsted Statsskole. Samtidig udskiltes underskolen,

der blev til en privat forberedelsesskole, den senere Rungsted private Realskole.

Ikke alle lærere har sidenhen omtalt deres skolegerning med udelt glæde. Mange måtte, før de kunne blive fastansat, i årevis tage til takke med timelærerstillinger; og indgangen til fastansættelse var for mange mandlige cand.mag.er en stilling som kostlærer. Det gav dem en bolig på skolen, men til gengæld skulle de være ugifte.

I 1971 lukkede kostafdelingen. I de første mange år af 1900-tallet havde skolen haft mange elever fra Jylland, hvor der var langt mellem gymnasierne. En af skolens gamle elever skrev sågar en artikel i en årbog med titlen »Da Thisted Gymnasium lå ved Øresund«. Men i århundredets slutning, da gymnasiebyggeriet overalt i landet for alvor kom i gang, faldt antallet af kostelever en del i Rungsted.

I 1986 skiftedes navn til Rungsted Gymnasium i forbindelse med statsskolernes overgang til amterne. Antallet af elever voksede voldsomt, og gymnasiet var en tid landets største med omkring 900 elever. I år 2000 var der knap 500! Antallet af ansøgere til lærerstillinger var i en periode over 500 pr. år!

Rungsted Gymnasium har på adskillige fronter været tidligt ude med nye initiativer. I 1980'erne fik idrætten et særligt løft, ved at specielt sportsinteresserede elever her fik mulighed for at kombinere deres gymnasieuddannelse med idræt på eliteplan. I samme årti indførtes japansk som begyndersprog i gymnasiet. I 1990 oprettedes en engelsksproget matematikerklasse, hvor eleverne næsten udelukkende blev undervist på engelsk. Dette forsøg, som senere kørte på andre skoler, ophørte i Rungsted dog efter tre år, da der ikke var ansøgere nok til en hel klasse.

Da Slagelse Gymnasium i 1977 rykkede ind i et nyt bygningskompleks, var der en ide om, at biblioteket samt fysiksamlingen skulle være tilgængelig for alle i skoletiden – helt »i overensstemmelse med tidens pædagogiske tanker«. Kritiske kolleger mente dog, at gennemførelsen af denne ide kunne bevirke, at bøger og fysikapparatur kunne blive stillet et forkert sted efter brug og måske endog kunne forsvinde. Ideen blev derfor ikke gennemført her. Men på Rung-

sted Gymnasium havde man lignende ideer, som imidlertid blev gennemført. Her oplevede man så, at bøger forsvandt; og det var ikke altid let for fysiklærerne at finde de apparater, de skulle anvende i deres undervisning, hvis de i det hele taget fandtes! Så efter et par et års forløb indførte man låse på skabene.

De moderne pædagogiske tanker kom også til udtryk, da en ansøger om lærerembede i 1970'erne var til ansættelsessamtale. Ved slutningen heraf kom hun med en bemærkning om, at eleverne vel stadig skulle lære noget; men hun fornemmede, selv om rektor ikke eksplicit udtalte det, at det var en stor misforståelse. Man skulle have det rart og komme hinanden ved. Men før den nyanstattede lærer fik værnet sig »til at undervise afslappet«, var der indført adgangsbegrænsning på de videregående uddannelser, det var nu ikke længere tilstrækkeligt lige at bestå eksamen, så nu »var det pludselig godt, hvis eleverne også lærte noget«.

I bogens sidste del skriver en række Rungsted-studerende om, hvordan de oplevede skolen. Det drejer sig blandt andet om Erling Bjøl, Jytte Hilden, Bodil Nyboe Andersen og Lone Dybkjær.

Indledningsvis skrev jeg, at det er 75 år siden, der sidst udkom et jubilæumsskrift fra skolen. Alle de, som er interesseret i denne skoles historie, kan glæde sig over at kunne læse herom i denne meget fine bog.

Skulle jeg nævne et par ting, jeg savner, skulle det være et register, som ville gøre den meget lettere at finde rundt i efter endt læsning. Herudover savner jeg også lidt mere stof om lærerne. Kun rektorerne og enkelte menige lærere træder frem i teksten. Der må være en række på det gymnasium, som i en periode var landets største, som har været med til at præge den danske gymnasieskole – f.eks. som lærebogsforfattere. Det vil jeg glæde mig til at læse om, næste gang skolen udsender et jubilæumsskrift.

Skolejubilæer har altid været udmærkede lejligheder til at udsende skrifter omhandlende skolernes historie. Da Birkerød Gymnasium i 1993 fyldte 125 år, udgav man her en lignende bog på 251 sider: *Skolen i Birkerød 1868-1993. Fragmenter af Birkerød Gymnasiums historie i 125 år*, redigeret af Erik Jørgensen.

Et lidt mindre jubilæumsskrift på 82 sider er udgivet af Niels Steensens Gymnasium og Hovedskole i 2000 i forbindelse med institutionens 50-års jubilæum. Dette indeholder bl.a. en fortegnelse over lærere og dimittender i gymnasieafdelingen i årene 1950 til 1999.

En yngre skole er Langkær Gymnasium og HF, som havde eksisteret i 25 år også i 2000. Denne skoles jubilæumsskrift er på 87 sider; og det er næppe en trykfejl på forsiden og flere andre steder, men derimod et ønske om at signalere, at informationsteknologi er en integreret del af skolens hverdag, når første ord i skolens navn skrives L@ngkær.

Børge Riis Larsen

Adda Hilden: Mariaforbundet 1905-97 – en idé bliver til praksis.

ARKI - Varia/Mariaforbundet 2001. 128 sider 100,00 kr.

Mariaforbundet står altså som medudgiver af bogen, selv om det blev nedlagt i 1997. Initiativet til udgivelsen af bogen fremkom også på forbundets sidste repræsentantskabsmøde dette år. Ved en anden ændringslov til loven om folkeskoler, efterskoler m.v. af samme dato som Tvindloven af 1996 blev det bestemt, at skolerne skulle have hver sin bestyrelse. Mariaforbundet drev tre efterskoler, nemlig Kastanievej Efterskole på Frederiksberg, Halstedhus Efterskole i Rudbjerg Kommune ved Nakskov og Bauehøj Efterskole i Jægerspris Kommune. De tre efterskoler lever videre med hver sin bestyrelse. Opgaven at skrive Mariaforbundets historie blev overdraget til mag.art. Adda Hilden. Der er kommet en virkelig interessant bog ud af det.

Mariaforbundet blev stiftet i 1905. Formålet var at virke for Guds riges fremgang blandt tidligere elever fra de højere pigeskoler. Dette skulle ikke bare ske ved opbyggelse af den enkelte. Foruden at »udvide Kundskaben til Guds Riges Opgaver« ville man styrke samfundsfølelsen. I 1913 var der ca. 500 medlemmer, og de havde påtaget sig et omfattende filantropisk arbejde. Forfatteren fortæller godt om baggrunden i det københavnske kirkeliv.

Da forbundet i 1913 var ved at komme i økonomiske vanskeligheder, var den valgte

løsning ikke at indskrænke aktiviteterne, men tværtimod efter den initiativrige Gerda Müllers forslag at udvide dem, idet man oprettede et praktisk socialt kursus beregnet for unge piger af det højere borgerskab. Det blev en succes med en stor tilslutning af unge piger, som på ingen måde skulle opnå kompetence til erhvervslivet, men skulle have teoretisk og praktisk oplæring til at blive samfundsnyttige mennesker, der kunne få »Lyst og Lykke til at gøre Gavn, som Gud det vil paa allerbedste Maade«.

Lederen af kurset var den iderige Gerda Müller, som kunne udstikke rammerne og udforme arbejdsplaner, men ikke gav sig af med at formulere sammenfattende teoretiske formålsbestemmelser. Sådanne kan ikke citeres. Forfatteren citerer i stedet en journalists sammenfatning af sit indtryk i 1989: »Grundideen er stadig den samme: at udstyre eleverne med teoretiske kundskaber, praktiske færdigheder og en social forståelse ud fra et kristent livssyn«.

Adda Hilden gør opmærksom på, at man må sammenligne med samtidens højskoler, men at foreningen af teori og praksis er et nyt element i denne sammenhæng. De praktiske fag var sygepleje, barnepleje, husgerning og syning. Forfatteren analyserer fortræffeligt Gerda Müllers arbejdsplaner og sammenholder dem med den øvrige viden, der foreligger om kurset. Under Gerda Müllers ledelse fandt der et stærkt samarbejde sted mellem lærerne. Efter Adda Hildens mening var Gerda Müller, trods den manglende evne til at formulere tankerne, ide-mæssigt langt forud for sin tid. Det projekt, der kan skimtes i programmet, kan kun betegnes som et tidligt forsøg, måske det første i Danmark, på tværfaglig undervisning af voksne elever, siger hun.

Alt dette gør Mariaforbundet og bogen betydningsfulde i skolehistorisk henseende. Men bogen indeholder meget andet. Der præsenteres og biograferes en lang række fromme stærke kvinder og også enkelte mænd. Der fortælles om samarbejdet med Det Wærnske Institut. (Jf. Nete Balslev Wingender: *Arven efter Martha Wærn*, 1992, anmeldt af Birgit Kirkebæk i *Uddannelseshistorie* 1993.) I nærværende bog er der en redegørelse for og en registratur over Mariaforbundets arkiv ved Nete Balslev Wingender.

Forfatteren har haft mange hensyn at tage ved tilrettelæggelsen og udarbejdelsen af bogen. Det kan også for læseren umiddelbart være lidt svært at få hold på indholdet. Enkelte gange gør en lidt indviklet sætningsbygning det heller ikke lettere. Det skygger dog ikke for, at det i skolehistorisk og i andre henseender lønner sig at beskæftige sig så meget med bogen, at det går op for én, hvad det drejer sig om.

Leif Degnbol

Erhvervsskolernes forlag gennem 100 år. *Erhvervsskolernes forlag 2001.*

Bogen *Erhvervsskolernes forlag gennem 100 år* har været en meget modsætningsfyldt oplevelse, fordi den, måske bevist, udsender en række forskelligeartede signaler, der peger hvert sit sted hen.

Bogen er indbundet i grønt hardcover og har på forsiden teksten: »Erhvervsskolernes forlag«. Herudover rummer forsiden kun en slags stregtegningsikon af et siddende menneske. På ryggen af bogen står: (...) »gennem 100 år«, og nederst finder man endnu engang ikonet, nu i småt. Bogens samlede titel er således: *Erhvervsskolernes forlag gennem 100 år*. Selv om det aldrig vil blive opdaget, når bogen står på en biblioteksreol. På både forside og ryg er såvel tekst som ikon præget med gulddryk. Umiddelbart signalerer indbindingen derfor »fin bog«, hvilket for et lidt yngre publikum formentlig er det samme som »kedelig bog«.

Når man bladrer i bogen, åbner der sig umiddelbart et overflødighedshorn. Bogen er trykt på lækkert (og miljømæssigt ufor-svarligt) 130 grams-papir, og samtlige bogens venstresider er et blik ind i forlagets liv og (især) udgivelser gennem hele perioden. Siderne er komponeret med flotte farvebilleder af primært lærebøger og med indholds-klip fra disse, men på hver eneste side suppleret med en oplysende notits, der forankrer det viste indholdsmæssigt og/eller historisk. På s. 12 bringes eksempelvis de seks skitser, som *Dansk læsebog* (1900) bragte vedr. elektricitetens mysterier. I værket blev disse illustrationer i øvrigt fordelt over kun 13 sider, mens resten af bogen var blottet for illustrationer.

Disse venstresider er absolut en visit værd for folk, der interesserer sig for skole og historie, og bør blive læst af enhver lærer på teknisk skole uanset fag og profil. På en sympatisk »zappende« måde formår bogen at vise, hvorledes opsætning, skrifttyper, formulering, fag og discipliner m.v. har ændret sig i løbet af den skildrede periode.

Den anden del af bogen, som udgøres af højresiderne, er imidlertid en lidt mere blandet portion bolcher. Denne del udgøres af en sammenhængende tekst opdelt i seks afsnit. Det gennemgående tema i disse kapitler er noget, forfatteren benævner erhvervspædagogik, der løbende behandles ud fra det spændende spørgsmål vedrørende: *Hvorfor hvem mener, hvilke elever skal lære hvad hvordan*. Et spørgsmål der i øvrigt konsekvent betegnes analysemodel. I kapitlerne siges noget om mesterlære, vekselluddannelsen, erhvervspædagogikkens problemer, (meget om) den seneste erhvervsuddannelsesreform, og om forholdet mellem erhvervs- og almenpædagogik samt om kategoriuddannelse.

Tekstens samtidige styrke og svaghed er forfatterens tilsyneladende *meget* engagerede relation til sit sagsområde. Det betyder, at enkelte dele af teksten som kopi vil være gode diskussionsoplæg blandt lærere på tekniske skoler, fordi der på kun seks-otte sider gives konkret forankrede bud på, hvorledes praktisk pædagogiske problemstillinger kan (og efter tekstens vurdering: bør) håndteres i netop dette skoleregime. Men det sker omvendt på bekostning af en mere beskrivende fremstilling af pædagogikkens rolle og udvikling på teknisk skole. Noget teksten signalerer at have i fokus.

Det meget engagerede forhold, forfatteren har til sit budskab, fører også flere steder til ureflekterede generaliseringer og udokumenterede statements, hvilket kan illustreres med bogens måske mest markante udtryk herfor:

»At denne helhedsorientering ikke finder sted kan næppe tilskrives andet end: Erhvervspædagogik ikke er en betydende faktor i erhvervsuddannelserne. Det er almenpædagogik for den sags skyld vel heller ikke. Når der ikke – på skolen eller i afdelingen eller i lærerteamet – på noget tidspunkt har været rejst krav om at udforme »et fælles

erhvervspædagogisk værdigrundlag«, kan man ikke bebrejde den enkelte aktør, at vedkommende arbejder ud fra sit eget personlige sæt af normer og idealer. Og det er der ikke den mindste tvivl om, at alle lærere og alle mestre og medarbejdere i virksomhederne gør. Samt alle politikere og embedsmænd i Undervisningsministeriet og erhvervslivet« (s. 75).

Som citatet antyder, er pennen ført med meget sikker hånd, uden at det nødvendigvis løfter den indholdsmæssigt. Teksten lykkes således med at udtrykke sit engagement, men ikke med at blive beskrivende og informativ.

Tekstens hovedsigte er at argumentere for en erhvervspædagogik, som både er helhedsorienteret og differentieret, fordi: »Elevens – og alle vi andres – måde at opfatte helheder på afhænger af vores forudsætninger i videste forstand. Derfor er helhedsorientering af undervisningen en forudsætning for, at den kan differentieres (...) Og differentiering af undervisningen er en forudsætning for, at den kan helhedsorienteres« (s. 13). Denne erhvervspædagogik konstitueres:

1. Når en person handler med henblik (og dermed intentionelt) på, at en anden skal opnå en ændring i sin erhvervsfaglige handlingskompetence.
2. Når en faglært kan analysere et erhvervsfagligt problem, planlægge løsningen af det, udføre løsningen og kontrollere det færdige arbejde. (s. 7).

Det bliver tydeligt undervejs i teksten, at forfatteren ser en relativt tydelig forskel på denne erhvervspædagogik og det, der benævnes almenpædagogik. Tekstens måske største problem i relation til hovedsigtet bliver imidlertid, at denne almenpædagogik defineres som: »Den pædagogik, der vedrører almen undervisning i almene uddannelser f.eks. i grundskolen, gymnasieskolen og højskolen« (note s. 45), fordi man sidder tilbage med en lidt uklar fornemmelse af, at der er »noget alment« og »noget ikke alment«, uden at det indholdsmæssigt gøres klart, hvori forskellen består. Eksempelvis diskuteres det aldrig, hvordan en almenpædagogisk problemstilling som »den didaktiske trekant« (forholdet mellem lærer,

elev og stof) skulle være kvalitativt og principielt anderledes fordi »skole« nu har »teknisk« som præfix.

Det problem søger teksten at løse bl.a. ved at henvise til, at den erhvervspædagogiske problemstilling drejer sig om: »at eleven lærer »at gøre ting«, at handle (...) Viden og forståelse betragtes sædvanligvis ikke i de tekniske erhvervsuddannelser som et mål i sig selv. Det gør de derimod i de almene uddannelser, grundskolen og gymnasiet« side 111. Denne løsning flytter imidlertid blot problemet til en diskussion af, hvad det er at handle. Men er det ikke kun i et meget distanceret og nedladende perspektiv, at vores almene uddannelsesniveauer kan siges at stræbe mod at forstå – og kun det. Hele den nyhumanistiske dannelsesstradition, som jo stikker sit hoved op her, havde afsæt i, at netop den formale dannelse var det perfekte grundlag for at blive i stand til *at handle*. I sin oprindelige – gymnasiale – udgave (det klassiske gymnasium) fik den problemer med at opretholde sin position i praksis, men blot at antage, at gymnasiet siden har villet forstå og ikke andet, er dels at springe hele diskussionen heraf over, og dels at reducere handlingsbegrebet til noget manuelt, hvilket hverken virker hensigtsmæssigt for handling, forståelse eller forståelse af handling.

Teksten på bogens højresider nævner en

række problematikker, som er vigtige og spændende, f.eks. at dele af teknisk skoles lærere er akademikere, mens andre er efteruddannede håndværkere, og at det også betyder forskellige former for kulturel base. At elevgrundlaget på de tekniske skoler er *meget* varieret niveaumæssigt, og at tekniske skoler politisk er udset til at spille en central rolle i »afskaffelsen« af restgruppen. Når disse vigtige og tydelige samfundsmæssige modsætninger diskuteres som noget, der skal kunne løses af den rigtige erhvervspædagogik, efterlades man imidlertid med en følelse af mangel på respekt over for »vores forfædre«. Samfundets nuværende klasse- og livsstilsmæssige forskelle har konstitueret sig gennem mange generationers historie. Det skal ikke afholde os fra at bekæmpe disse skævheder, men tekstens bud rejser spørgsmål ved, hvorvidt man stiller sig svagt i disse bestræbelser, hvis skævhedernes dybde og fundering undervurderes. Og det er vel tilfældet, hvis man foregiver, at de forsvinder på en generation, hvis blot man bruger den rigtige pædagogik. Populært sagt: Det tager to generationer at producere en andengeneration »på overførselsindkomst«. På den baggrund skal man nok være heldig, hvis det kan reddes alene med en bestemt form for pædagogik i et bestemt skolesystem på et bestemt historisk tidspunkt.

Ulf Brinkkjær